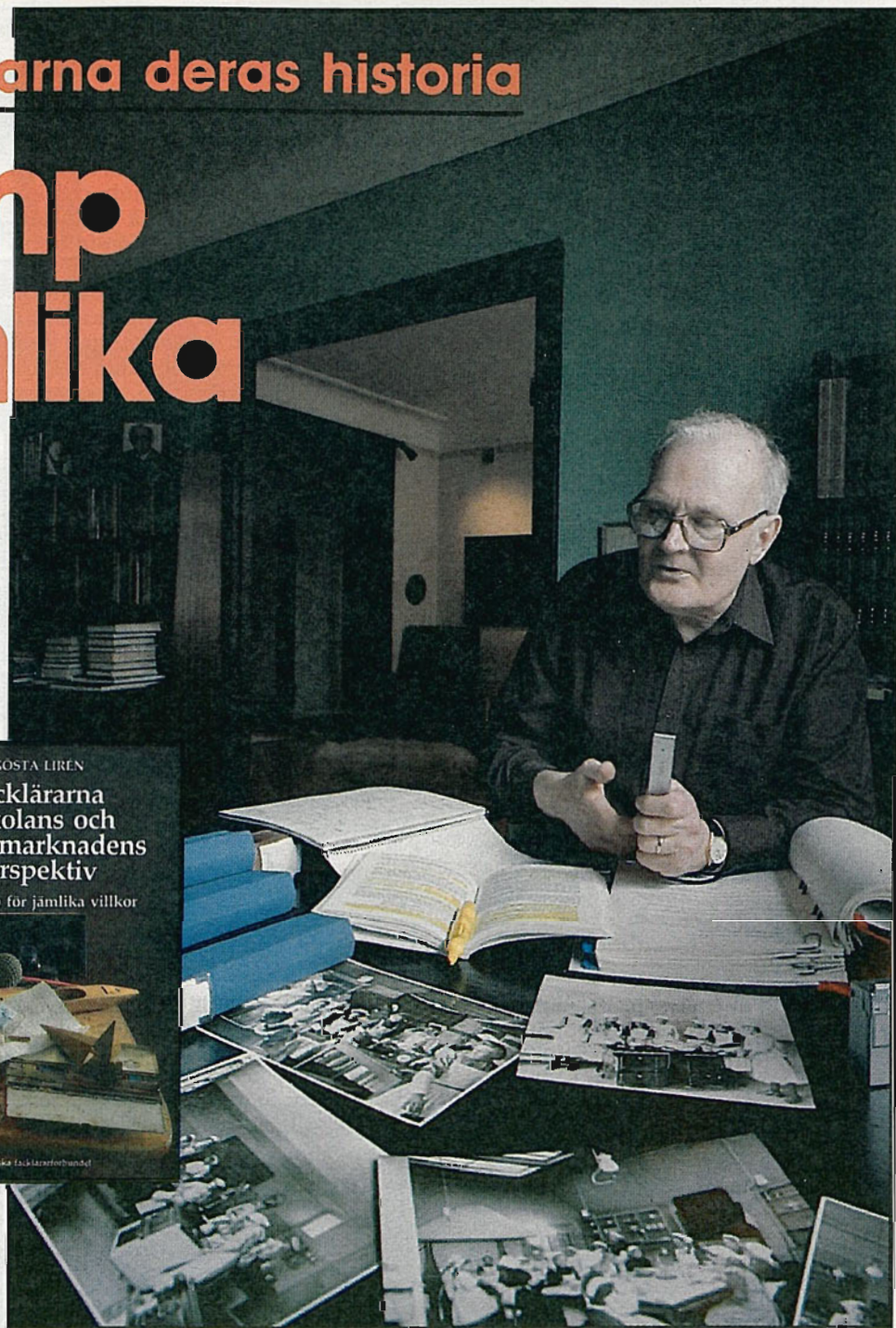

Han ger facklärarna deras historia

En kamp för jämlika villkor

Tusentals dokument och dussintals böcker har Gösta Lirén gått igenom med diktafonen i hand. Ur det digra materialet har han sedan sållat fram vad som blivit en spännande bok om facklärarnas historia. (Foto: Mats Jonell)

För ett par år sedan drog sig "Mr SFL" Gösta Lirén tillbaka från posten som kanslichef i SFL. Många har undrat vad han gjort sedan dess. Nu kan det avslöjas.

Efter två års arbete, med travar av litteratur och 50 pärmar framgrävt arkivmaterial, presenterar han första delen av facklärarnas historia. En laddad, bitvis rentav spännande, skildring av hur en orättvist behandlad lärargrupp steg för steg skaffat sig erkännande i skola och samhälle.

Första delen av "Facklärarna i skolans och arbetsmarknadens perspektiv" går fram till 1950.

– Andra delen blir knepigare, för jag har ju varit med själv sedan 1950, berättar Gösta. Han får nu en kort paus innan jobbet med den andra delen börjar.

Det går en röd tråd genom skildringen av facklärarnas villkor – de usla löner och dåliga sociala villkor de fick nöja sig med, i stort sett fram till 1950-talet. Ofta arbetade facklärare för bråkdelen av en folkskollärarlön, utan fast tjänst, utan sociala förmåner.

Okänd historia

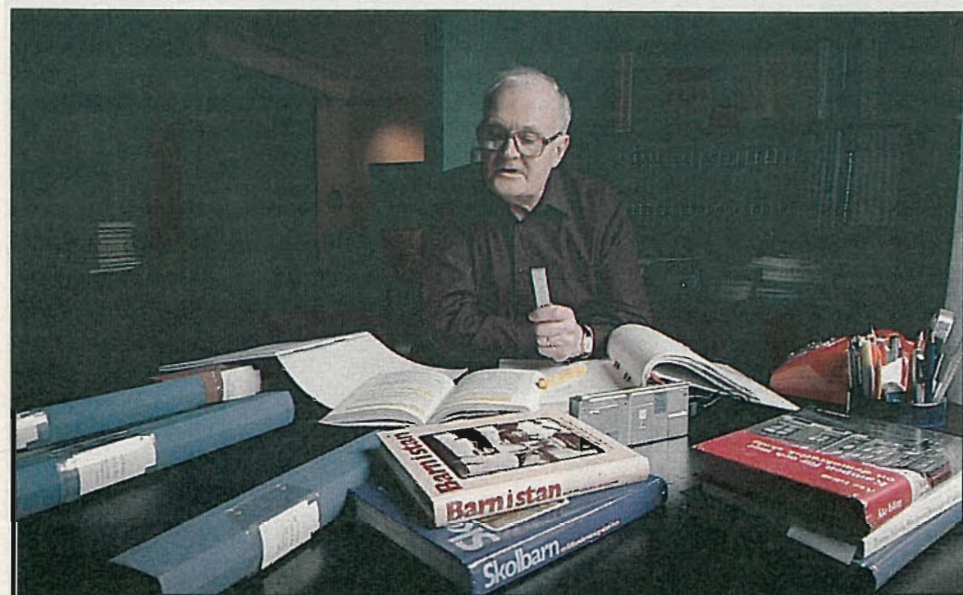
Skolhistoria och lärarhistoria har skrivits mycket av. Men facklärarna har alltid spelat en undanskymd roll.

Deras historia har varit så gott som okänd, liksom deras strävan att bilda yrkesorganisationer och fackliga organisationer. Också här gäller att historien är viktig för att förstå varför det fortfarande finns orättvisa skillnader mellan facklärare och andra lärare.

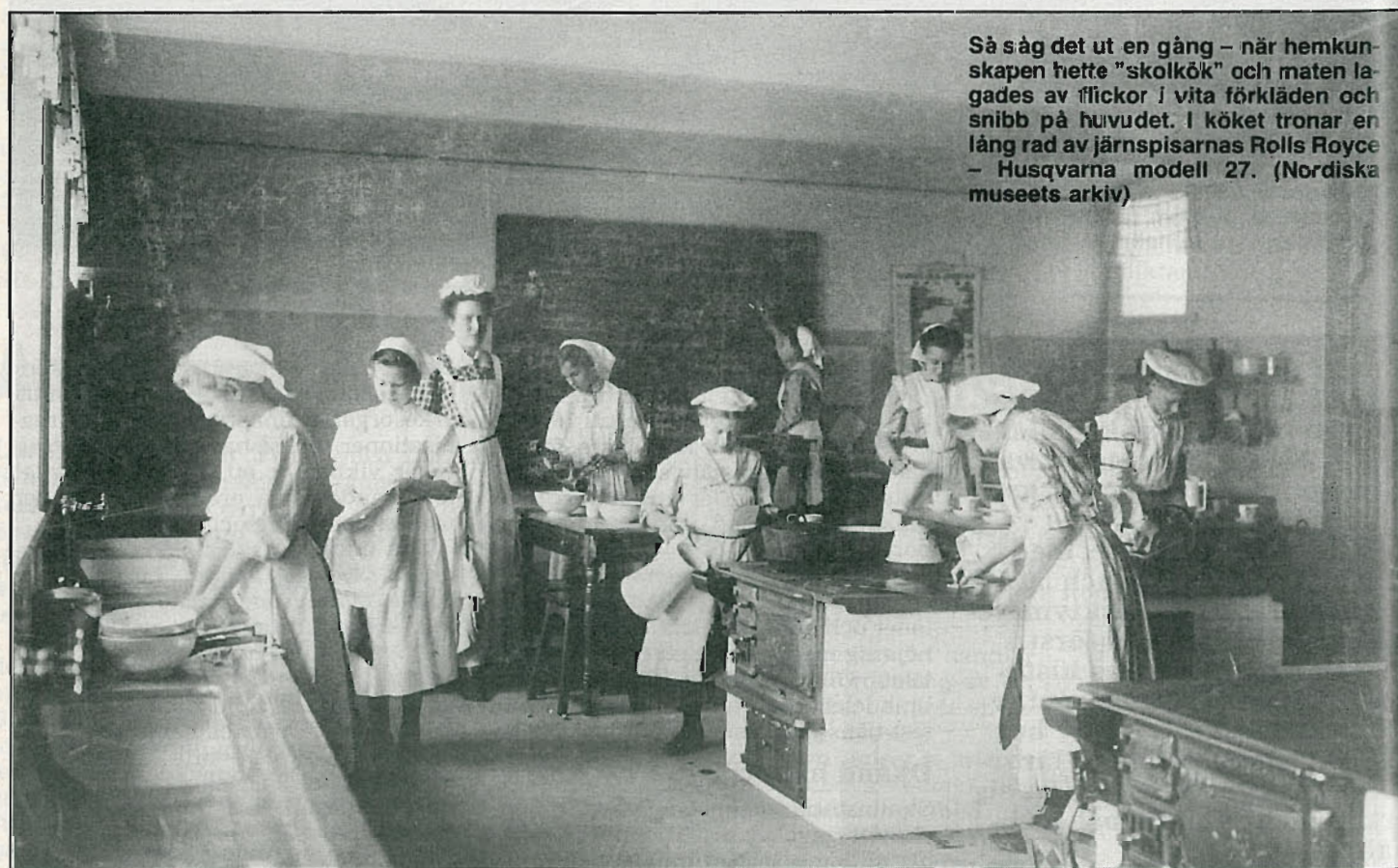
Den obligatoriska folkskolan infördes i Sverige genom beslut 1842. Några övningsämnen kom inte in i folkskolan förrän i slutet av 1800-talet. Men när slöjd blev skolämne, blev Sverige också internationellt känt för den förnämliga slöjdutbildningen vid Nääs. Den första folkskolan var inte mycket till skola – ofta klasser med 100 elever och 1 års skolgång. Först på 1880-talet kom bestämmelser om läsårets längd och om 6 års skolplikt. Slöjdämnet sköttes av folkskollärare

eller "intresserade fruntimmer" och man undvek "onödigt prål och bjäfs". Strax före sekelskiftet kom "huslig ekonomi" in i folkskolestadgan. Men länge fanns skolkök i bara 80-talet kommuner av totalt 2 000. Och skolorna hade problem vad man skulle sysselsätta pojkar med när flickorna hade skolkök ...

Yrkesutbildning har förekommit sedan medeltiden, visar Gösta Lirén i boken. Skråväsendets avskaffande ledde emellertid till att yrkesutbildningen försämrades, och ännu vid sekelskiftet var yrkesutbildningen underutvecklad. Den yrkesutbildning

Första delen av boken om facklärares historia kommer lagom till kongressen. Den skildrar historien fram till 1950. Sedan startar Gösta Lirén med fortsättningen – den tid han själv varit med om. (Foto: Mats Jonell)

Så såg det ut en gång – när hemkunsken hette "skolkök" och maten lagades av flickor i vita förkläden och snibb på huvudet. I köket trönar en lång rad av järnspisarnas Rolfs Royce – Husqvarna modell 27. (Nordiska museets arkiv)

Timlöner

Lönerna står förstas i centrum för en skildring av facklärares villkor. Under skolans tidigaste epok gällde striderna rentav vem som skulle betala lärarlönerna och när bönderna fick klart för sig att det var socknarna som skulle stå för pengarna, vände de sig starkt mot de "högskola" lärarlönerna. Dessa var under folkskolans första år 53 riksdaler, hälften i kontanter, hälften i natura – bränsle, bete för en ko plus fri bostad.

Vid sekelskiftet hade folkskollärarlönen kommit upp till ca 1 000 kronor om året. En slöjdlärare tjänade 580 kronor och en slöjdlärarinna 290. Läroverksadjunkten tjänade däremot 5 000 och lektorn 6 000. En del facklärare – de som fanns i läroverken – kunde emellertid med litet tur komma upp i löner som motsvarade adjunktens. En teckningslärare tjänade 2 000, en gymnastiklärare lika mycket och en musiklärare 1 700, men behövde då bara undervisa 15 veckotimmar. Dessa lärare kunde ha betydligt högre undervisning, upp till 32 timmar, och på det sättet närma sig adjunktslönen. Å andra sidan hade lektorer och adjunkter i realskolan 24–28 timmars undervisning. När folkskollärarna 1906 fick sina löner höjda till 1 350 kr (lägre för kvinnorna!), fick skolkökslärarinnorna och slöjdlärarna nöja sig med hälften och en slöjdlärarinna med 300 kr för en heltidstjänst! Dessutom saknade "övningslärarna" pensioner och bostadsförmåner.

Egentligen skedde inga verkliga förbättringar av facklärares villkor förrän år 1950, konstaterar Gösta Lirén i boken.

Här bildas SFL: det konstituerande representantskapet samlas den 30 oktober 1948, på restaurant Hasselbacken i Stockholm. (Svensk Slöjdtidning 1949)

Fackliga organisationer

Tjänstemännen bildade organisationer redan vid sekelskiftet. Man har uppfattat dessa som icke fackliga, men detta är enligt Gösta Lirén inte riktigt. De offentliga tjänstemännen var visserligen förbjudna att strejka, men de drev sina uppfattningar hårt. Ett exempel är skolkökslärarinnorna, som varit de mest militanta facklärarna. Redan 1906 bildade de sin organisation som hade till ändamål att bevaka "skolkökssaken" och lärarnas intressen. Föreningen leddes länge av Kerstin Hesselgren, sedermera också Sveriges första kvinnliga riksdagsledamot. Redan 1918 bildade barnträdgårdslärarinnorna sin organisation i Svenska Fröbelförbundet, som dock

ända in på 1940-talet var en rent pedagogisk organisation.

Att de offentliga tjänstemännen, trots att de saknade strejkrätt, var så stridbara berodde på att de utgjorde stora kollektiv och inte var så beroende av arbetsgivarna, som de inte heller mötte direkt på arbetsplatsen. Kvinnorna spelar en stor roll i dessa organisationers historia – i mitten av 1800-talet fick kvinnorna plats i sjukvården, 1860 i folkskolan och i slutet av seklet kom slöjdlärarinnorna och skolkökslärarinnorna. Men länge var attityden negativ när deras arbete skulle värderas i pengar – mannen sågs ännu som den naturlige familjeförsörjaren.

Under de lönerevisioner som skedde några decennier in på 1900-talet ställdes facklärarna utanför. Visserli-

gen kunde de lärare som arbetade i gymnasiet – i teckning, musik, gymnastik – komma upp i goda löner. Problemet för dem var dock att de endast var garanterade en minimilön och därutöver liksom andra facklärare var timavlönade. De facklärare som arbetade i folkskolan var så gott som alltid timavlönade och kom även vid full arbetstid bara upp i hälften av folkskollärarlönen. Exempelvis hade skolkökslärarinnorna – det fanns år 1930 cirka 1 000 – sällan full tjänst. De ambulerade mellan kommunerna, där de höll 6-veckorskurser, ofta i undermåliga och hälsofarliga lokaler.

Inte förrän efter 1940-talets stora skolutredningar, som resulterade i 1950-talets skolreformer, började facklärarna etablera sig bland övriga lärare även när det gällde de materiella villkoren, även om de gamla löne- och arbetstidsskillnaderna delvis fortfarande lever kvar.

En viktig roll för att förändra detta har SFL fått. Före SFLs bildande levde facklärares organisationer ett eget liv. År 1948 bildades inom TCO Samverkande lärarförbunden av slöjd-, yrkes- och handelslärare samt slöjd- och vävlärarinnorna, allt som allt 2 500 medlemmar. Bara ett år senare hölls SFLs konstituerande representantskap och SFL kunde starta sin verksamhet – med en kvinna i spetsen, skolkökslärarinnan Ruth Ager. Då hade till förbundet också kommit skolkökslärarinnor, barnträdgårdslärarinnor, teckningslärare och några andra lärargrupper.

När skolköksundervisning blev obligatorisk, fick skolorna problem med hur man skulle sysselsätta pojkarna under tiden ... (Nordiska museets arkiv).